

*Тетяна Іванівна Тарахонич,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У ПРАВІ ТА ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Суспільні відносини складаються як між окремими людьми, так і між формальними та неформальними осередками соціуму: сім'ями, громадськими об'єднаннями, трудовими колективами, товариствами, партіями, рухами тощо. Взаємодіючи між собою, члени суспільства беруть на себе певні зобов'язання щодо суспільства, держави, один одного, що обумовлені обсягом їх прав та обов'язків, їх потребами та інтересами [1, с. 346].

Проблема правового регулювання, прав і свобод людини та їх закріплення у праві не є новою як у філософській, так і в юридичній літературі. Категорія «правове регулювання» забезпечує можливість глибше пізнати різні правові явища та процеси, ввести в науковий обіг нові наукові поняття, розкрити їхні особливості, процеси взаємовпливу, визначити місце та роль кожного з них у правовій дійсності. Серед загальновідомих, усталених категорій, які надають можливість розкрити сутність правового регулювання, є такі категорії, яким у юридичній науці приділено недостатньо уваги, незважаючи на те, що вони є надзвичайно важливими в процесі аналізу правового регулювання. До таких категорій, наприклад, можна віднести категорію «людиноцентризм».

На жаль, проблема людиноцентризму в правовому регулюванні з точки зору концептуальних підходів достатньою мірою не розглядалася в юридичній літературі, що зумовило актуальність цієї статті.

Деякі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у працях зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: С. Алексєєва, С. Бобровник, А. Бобильова, О. Вітченко, В. Гоймана, В. Горшеньова, Ю. Гревцова, С. Гусарева, В. Казимирчука, В. Кудрявцева, Ю. Кривицького, С. Лисенкова, М. Матузова, О. Малько, О. Мельник, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, А. Полякова, П. Рабіновича, В. Сирих, О. Скакун, В. Селіванова, В. Шабаліна, К. Шундікова, Ю. Шемшученка, Л. Явича та ін.

Метою статті є з'ясування теоретичних основ розуміння сутності людиноцентризму, його ціннісних аспектів у праві та правовому регулюванні.

Входження до західноєвропейської цивілізації, постійні зміни в суспільно-правовій сфері вимагають нового ставлення до людини, її потреб та інтересів, акцентування уваги на людиновимірній соціальній політиці.

Людиноцентризм – це насамперед яскравий прояв особистих прав людини, а саме права на життя, здоров'я, недоторканність, безпеку, свободу, честь, гідність, в основу яких покладено життєві потреби та інтереси людини.

Аналізуючи проблему людиноцентризму, важливим є використання відповідної методології, прийомів, принципів, методів наукового пізнання, використання сучасних наукових знань. Не викликає заперечення використання філософської методології, яка є універсальною в аналізі будь-якого предмета. Серед найпоширеніших методологічних підходів, які використовуються наукою з метою всебічного аналізу об'єкта пізнання, слід назвати такі: антропологічний, ціннісний (аксіологічний), гуманістичний.

Важливим в аналізі людиноцентризму є саме антропологічний підхід. На думку О. Скакун, з погляду антропологічного підходу людина як біосоціальний індивід служить «мірою всіх речей», зокрема праводержавних явищ. Зазначений підхід ставить людину в центр правової реальності та вивчає її роль у створенні цієї реальності, життєдіяльності всередині неї, взаємного впливу (включаючи деструктивний вплив) людини та правової реальності [2, с. 24].

Антропологічний підхід сприяє з'ясуванню змісту об'єкта пізнання із врахуванням інтересів і потреб людини, її правового статусу, становища в суспільстві та державі. Як слушно зазначає Н. Пархоменко, при антропологічному підході людина стає центральним об'єктом загальнотеоретичного правознавства, а її природно-правові властивості та закономірності державно-юридичного забезпечення перетворюються на найважливішу складову предмета цієї науки [3, с. 83].

На поведінку людини впливає низка чинників, як ті, що пов'язані з її внутрішніми переконаннями та особливостями, так і зовнішні. Вчені зазначають, що специфіка мотивів та цілей правової поведінки

залежить від віку і статі суб'єкта, значення тих чи інших психологічних і соціальних чинників під час вибору певного варіанта юридично значущої поведінки тощо. Урахування тих чи інших особливостей суб'єктивної сторони правової поведінки вимагає психологічних та антропологічних знань [4, с. 9].

Для аналізу цієї проблеми важливе значення має також використання ціннісного (аксіологічного) підходу. Конституція України визнає людину найвищою соціальною цінністю, поряд з іншими різновидами цінностей, що склалися в суспільстві, державі та праві. Ціннісний (аксіологічний) підхід надає можливість охарактеризувати права та свободи людини як одну з фундаментальних цінностей у державі та суспільстві.

На думку вітчизняних учених, ціннісний (аксіологічний) підхід ґрунтується на низці філософсько-соціологічних концепцій. Згідно з ним людські діяння можна осмислити у співвіднесенні з цінностями (благами), якими визначаються норми і цілі поведінки людей [5, с. 81–82].

Поряд із зазначеними підходами для аналізу людиноцентризму використовується також гуманістичний підхід. С. Гусарев наголошує, що гуманістичний підхід передбачає дослідження державно-правових явищ на основі визнання людини найвищою соціальною цінністю, вільний розвиток якої є метою, а не засобом соціального розвитку. У цьому підході використовуються теорії і поняття природних прав людини, суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів громадян [6, с. 73–74].

Аналізуючи людину як ключову складову правової реальності, правової системи та правового регулювання, ми знову повертаємося до проблеми людиноцентризму. Серед особливостей людиноцентризму в праві слід відзначити закріплення у праві основоположних прав і свобод людини. Так, П. Рабінович зазначає, що основоположні права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками держави та інших суб'єктів [7, с. 387]. Зарубіжні вчені наголошують, що під основними правами людини слід розуміти права, що містяться у конституції держави та важливих міжнародно-правових документах із прав людини [8, с. 222].

Категорія людиноцентризму тісно пов'язана з принципом рівності та свободи людини. Фізичні властивості людини, які надані їй від природи впливають на її індивідуальність, певну поведінку, взаємодію з іншими суб'єктами. Людська індивідуальність може впливати на процеси розвитку людини, на її дії, поведінку та поряд із цим вона заперечує рівність, насамперед на інтелектуальному та моральному рівні. Однак із погляду політичного та правового аспекту щодо рівності, до людей повинні застосовуватися однакові вимоги, що свідчатиме про їхню рівність. Підставою і критерієм рівності у праві є свобода індивіда у суспільних відносинах. Правова рівність у свободі як рівна міра свободи означає і вимогу відповідності, еквівалента у відносинах між вільними індивідами як суб'єктами права. Правова рівність – це рівність вільних і незалежних один від одного суб'єктів права за загальним для всіх масштабом, єдиною нормою, рівною мірою поведінки.

Принцип юридичної рівності також проявляється у тому, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості. Зміст цього принципу виявляється у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність; у рівності перед законом і судом тощо.

Особливостями людиноцентризму в праві є не лише закріплення прав і свобод людини, а й їхнє гарантування і захист. На сучасному етапі державотворення важливим важелем гарантування прав та свобод людини є створення спеціального судового механізму вирішення правових спорів, формування сучасної моделі адміністративного та інших видів судочинства.

Аналіз чинного законодавства дає змогу виокремити досить новий інститут гарантування прав і свобод людини та громадянина, інститут конституційної скарги як різновид взаємодії людини та держави у процесі публічно-владного управління. Зокрема, у ст. 151² Закону України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» запропоновано доповнити ст. 55 Конституції України частиною такого змісту: «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку визначеному законом» [9].

Аналізуючи європейський досвід конституційного правосуддя, Г. Арутюнян характеризує декілька напрямів сучасних європейських тенденцій розвитку інституту індивідуальної конституційної скарги. По-перше, підходи, які умовно можна розділити на три групи: а) наявність повноцінної системи (Німеччина, Іспанія, Чехія, Словаччина та ін.); б) наявність обмеженої системи, що включає тільки межі оцінки конституційності норми закону (Російська Федерація, Польща, Вірменія та ін.); в) повна відсутність цього інституту (Литва, Молдова та ін.). По-друге, у багатьох європейських державах головним напрямом підвищення ефективності національних систем правосуддя є гарантування верховенства права, визначення дієвих механізмів гарантування, забезпечення і захисту прав людини. А це неможливе

без надійного та повноцінного забезпечення права людини на конституційне правосуддя. По-третє, ефективність діяльності наддержавних інститутів захисту прав людини також обумовлено дієздатністю національних систем. Це передусім стосується Європейського суду з прав людини [10, с. 106].

Сьогодення вимагає також здійснення відповідних кроків із боку держави щодо забезпечення прав національних меншин, соціально незахищених осіб, людей похилого віку, інвалідів, сиріт, оскільки це теж є однією з базових цінностей держави та суспільства і напрямом їх соціальної спрямованості. Сьогодення вимагає від держави підняття розміру мінімальних пенсій, різних соціальних виплат, створення розгалуженої системи соціальних служб. Все це також є проявами людиноцентризму та основним напрямом здійснення соціально спрямованої політики держави.

Указом Президента України від 15 жовтня 2014 р. № 811/2014 «Про розроблення Національної стратегії у сфері прав людини» (далі – Національна стратегія) проголошено необхідність створення дієвого механізму всебічного забезпечення в Україні прав і свобод людини та громадянина. Відповідними державними структурами, інститутами громадянського суспільства, представниками міжнародних організацій сформовано тематичні підгрупи з підготовки відповідних розділів Національної стратегії, отримано відповідні рекомендації з боку Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо цієї стратегії та схвалено план дій щодо її реалізації [11].

У Національній стратегії зазначено, що метою її реалізації є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Стратегія базується на принципах відкритості і прозорості реалізації її положень з метою максимального залучення заінтересованих сторін; забезпечення прав і свобод людини для всіх осіб, що перебувають під юрисдикцією України, з урахуванням потреб найбільш вразливих верств населення; рівності, що передбачає рівність можливостей, рівність доступу до можливостей, недискримінації, що полягає в однакових для всіх правах і свободах без обмежень, крім випадків, коли таке обмеження встановлене законом; гарантованості прав і свобод людини; конкретності, що полягає в однаковому розумінні змісту стратегічних цілей Стратегії; досяжності та вимірності стратегічних цілей, що забезпечує реалістичність їх досягнення визначеним ресурсом та в установлені строки, наявність механізму оцінки стану їх досягнення; незалежності проведення моніторингу та оцінки стану реалізації стратегії [12].

У вітчизняній юридичній літературі також зазначається, що у Національній стратегії прав людини мають бути відображені сучасні підходи до розуміння прав людини, які сформульовані перш за все в документах Ради Європи, ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Україна є учасницею більшості договорів у галузі прав людини. І саме на їх положеннях має базуватися Національна стратегія. Починати потрібно з визнання державою своїх зобов'язань, які відображені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародному пакті про політичні та громадянські права, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, конвенціях ООН та Ради Європи, а також із визнання того, що Україна поки не всі з них виконує і створення умов для їх повного виконання [13, с. 12].

Низка зарубіжних учених наголошує, що реалізація прав людини передбачає дещо більше, ніж просто законність, правосуддя, правозастосування і подібні юридичні прояви. Воно вимагає деякого якісного стану суспільства та держави, а не просто сформовану систему діючого права. Це те, що охоплюється поняттям правової культури, тобто в цьому разі здатність держави, суспільства реалізувати право до такої міри, що воно одночасно виступає і як актуалізоване право людини [14, с. 277].

Узагальнивши зазначене, слід наголосити, що людиноцентризм – це важливий напрям гуманістично спрямованої політики держави в процесі державотворення і правотворення, що впливає на свідомість та формування індивідуальних якостей людини.

Використані джерела

1. Тарахонич Т. І. Правове регулювання в процесі модернізації українського суспільства: ціннісні аспекти / Т. І. Тарахонич // Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – Вип. № 6. – С. 346–352.

2. Скакун О. Ф. Методы, общие (методологические) подходы и принципы в юридических исследованиях / О. Ф. Скакун // Методологічні проблеми історико-правових досліджень : матеріали XXIII Міжнародної історико-правової конференції (м. Алушта, 24–26 вересня 2010 р.) / ред. колегія: І. Б. Усенко (голова), А. Ю. Іванова (відп. секретар), Л. П. Гарчева, В. Є. Кириченко, Н. М. Крестовська, І. В. Музика, Л. М. Подкоритова, О. М. Редькіна, Є. В. Ромінський, О. Н. Ярмиш. – Київ ; Сімферополь : ДОЛЯ, 2011. – 620 с.

3. Пархоменко Н. М. Методологічні підходи до дослідження загальнотеоретичних проблем конституціоналізації національного правового порядку / Н. М. Пархоменко // Правова держава. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 24. – С. 79–88.

4. Завальнюк В. Антропологічні аспекти правозначущої поведінки / В. Завальнюк // Юридичний вісник. – 2015. – № 4. – С. 5–13.

5. Вишновецька С. В. Методологія науки трудового права / С. В. Вишновецька. – Київ : Ніка-Центр, 2014. – 332 с.
6. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 495 с.
7. Рабінович П. М. Основоположні права людини / П. М. Рабінович // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016. – Т. 3. Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – 952 с.
8. *Проблеми общей теории права и государства* : учеб. для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2008. – 832 с.
9. *Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)* : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
10. Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм: уроки, виклики, гарантії / Г. Г. Арутюнян // Сб. избр. публ. и выступлений на междунар. форумах посвящ. данной проблематике. – Киев : Логос, 2011. – 308 с.
11. *Національна стратегія у сфері прав людини* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://minjust.gov.ua>str_50257
12. *Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини* : Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>documents>all>
13. Левченко К. Б. Формування Національної стратегії у сфері прав людини: методологічні та концептуальні підходи / К. Б. Левченко // *Європейські перспективи*. – 2014. – № 10. – С. 10–16.
14. Малахов В. П. *Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории* : монография / В. П. Малахов, Н. Д. Єриашвили. – М. : ЮНИТИ – ДАНА : Закон и право, 2011. – 431 с.

Тарахонич Т. І. Людиноцентризм у праві та правовому регулюванні: реалії сьогодення

У статті розглядаються питання людиноцентризму в процесі модернізації українського суспільства. На загальнотеоретичному та методологічному рівні охарактеризовано поняття людиноцентризму та виокремлено його особливості. У вивченні людиноцентризму в праві та правовому регулюванні особливе значення відводиться аксіологічному підходу. Зазначений підхід зорієнтований на вивчення сутнісної характеристики права, ідеї права загалом та такого поняття, як правове регулювання, людиноцентризм зокрема.

Ключові слова: право, права та свободи людини, регулювання, правове регулювання, людиноцентризм.

Тарахонич Т. И. Человекоцентризм в праве и правовом регулировании: реалии современности

В статье рассматриваются вопросы в человекоцентризма в процессе развития и модернизации украинского общества. На общетеоретическом и методологическом уровне дана характеристика понятия человекоцентризма и выделено его особенности. В изучении человекоцентризма в праве, правовом регулировании особое значение надано аксиологическому подходу. Данный подход сориентирован на изучение сущностных характеристик права, идеи права в общем и такого понятия как правовое регулирование, человекоцентризм в частности.

Ключевые слова: право, права и свободы личности, регулирование, правовое регулирование, человекоцентризм.

Tarakhonych T. Anthropocentrism in the law and legal regulation: the realities of the present

The article deals with questions of anthropocentrism in the process of modernization of Ukrainian society. At the general theoretical and methodological level, the notion of anthropocentrism and its features are distinguished and characterized. In the study of human-centrism, in the legal regulation in particular, axiological approach is given special significance. This approach is oriented on the study of the essential characteristics of law, the idea of law in general, and such a concept as legal regulation, anthropocentrism in particular.

Key words: law, human rights and freedoms, regulation, legal regulation, anthropocentrism.

УДК 321 (091); 340 (3/9)

*Леся Вікторівна Худояр,
науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ВИМІР КОНЦЕПЦІЇ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ
ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО**

Серед державно-правових концепцій українських православних мислителів XVI–XVII ст. вирізняється концепція ідеальної держави І. Вишенського, в якій людиноцентризм є антропологічною засадою державного і правового ладу.

На думку вчених, система політико-правових поглядів І. Вишенського була близька до поглядів Т. Мора, Е. Роттердамського, Т. Мюнцера та соцініан (протестантів) [1, с. 5]. Автор також спирався на ідеї раннього християнства, популярні у той час легенди про справедливе царство попа Івана (Іоанна Предтечі – владика Шамбали) у Тибеті [2, с. 360] та теорію природного права. Значною мірою державно-правові погляди мислителя відрізнялися від правової ідеології Львівського та Луцького православних братств, з якими була тісно пов’язана його просвітня та ідеологічна діяльність.